

МУДРАК ІННА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОПАНУВАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Режим правової захищеності особи у сфері кримінального правосуддя – одна з найважливіших цілей галузевого процесуально-правового регулювання. Його створення й укріплення передбачають систему засобів, які забезпечували б правозахисну діяльність правозастосовувача в кримінальному судочинстві, формування і реалізацію активної правової позиції учасника кримінального процесу [1]. Бачення механізму забезпечення прав та законних інтересів особи, безумовно, має авторські варіації залежно від галузі дослідження та особистого погляду науковця, проте в цілому ґрунтується на базовій конструкції, яка лежить в основі відповідних теоретичних розробок. Зазначений базис у найбільш загальному вигляді зводиться до такого: забезпечення реалізації прав та законних інтересів відбувається, по-перше, за рахунок нормативного встановлення відповідних процедур та, по-друге, за рахунок виконання державними органами тих обов'язків, які кореспондують відповідним правам інших учасників процесу та спрямовані на їх реалізацію [2, с. 231].

Особливої актуальності набувають проблеми своєчасного забезпечення, захисту та ефективного поновлення прав, свобод і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України, створення та вдосконалення не лише системи гарантій, а й процесуального механізму реалізації прав потерпілого від кримінального правопорушення особи. У зв'язку з цим чинне кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати активність потерпілого під час досудового розслідування та судового провадження [3, с. 78]. Погоджуючись з такою думкою, підкреслимо, що законність реалізації кримінально-процесуальної активності передбачає такий спосіб дій суб'єкта щодо захисту своїх прав та інтересів, який відповідав би вимогам галузевого законодавства, нехай навіть небездоганного. Адже кримінально-процесуальна активність усвідомлюється не тільки як кримінально-процесуальна діяльність (бездіяльність) потерпілого, що проявляється як спосіб ставлення жертви кримінального правопорушення до відстоювання своїх законних прав та інтересів, але й здійснюється відповідно до процесуального механізму реалізації, закладеного в галузевому законодавстві.

Щодо етапів кримінальної процесуальної активності потерпілого під час кримінального провадження, то, на нашу думку, слід вказати на:

- Початковий етап, що виникає до початку досудового розслідування та являє початок кримінальної процесуальної діяльності (до якої

залучається з власної волі особа, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення) й виникнення кримінальних процесуальних правовідносин. Наприклад, на цьому етапі кримінально-процесуальна активність потерпілого проявляється шляхом подачі заяви про вчинене кримінальне правопорушення; або ж даний етап може характеризуватися також пасивністю, небажанням жертви злочину з тих чи інших причин діяти з метою набуття процесуального статусу потерпілого. На цьому етапі актуальною є проблематика дискусії на тему: «Чи слід в такому разі визнавати особу потерпілою в кримінальному провадженні?»¹, адже законодавець чітко вказує на визнання особи потерпілою лише за її письмовою згодою. Вважаємо, має бути обов'язком відповідної уповноваженої особи визнати жертву кримінального правопорушення потерпілим у кримінальному провадженні, прийнявши відповідне рішення та вичерпно роз'яснивши потерпілому його права і обов'язки. Проте участь потерпілого у кримінальному провадженні (без передбачення можливості його залучення до кримінального провадження як свідка) – результат його волевиявлення, його право на процесуальну комунікацію, що може бути реалізовано ним шляхом прояву кримінально-процесуальної активності.

Крім того, слід вказати на необхідність вирішення питання визнання потерпілою особи, щодо якої створена загроза заподіяння реальної шкоди, тобто права та інтереси якої було поставлено під загрозу внаслідок кримінального правопорушення, що готується чи замаху на злочин. Для прикладу, відповідно до кримінального процесуального законодавства Польщі потерпілою є фізична або юридична особа, законні інтереси якої були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочинном [4].

- Основний етап, що виникає після визнання особи потерпілою в кримінальному провадженні, характеризує кримінальну процесуальну активність потерпілого під час досудового розслідування, судового провадження в суді першої інстанції та судового провадження з перегляду судових рішень. На цьому етапі прояв кримінально-процесуальної активності найбільше визначається наявним процесуальним механізмом реалізації прав та законних інтересів потерпілого відповідно до чинного законодавства.

- Підсумковий етап, що виникає після винесення судового рішення на етапі його виконання (не належного виконання). Наприклад, згідно ст. 476 КПК України у разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення має право звернутися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку.

¹ Напр., див.: Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації/ В. Г. Пожар// Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – № 2, 2013. – С. 126-131.

Приходимо до розуміння, що право на процесуальну комунікацію може бути реалізовано потерпілим шляхом прояву кримінально-процесуальної активності в процесі, а кримінально-процесуальна активність в свою чергу виступає у певному розумінні каталізатором початку, зміни чи припинення кримінальних процесуальних право-відносин.

А от щодо комунікативних передумов виникнення і реалізації кримінально-процесуальної активності потерпілого в кримінальному провадженні, то, вважаємо за можливе виокремити комунікативні передумови такі, що залежать від волі потерпілого та такі, що не залежать від волі потерпілого. Наприклад, комунікативною передумовою початку провадження у формі приватного обвинувачення, що залежить від волі потерпілого, є подання або неподання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (тобто активна або пасивна кримінально-процесуальна активність). А комунікативною передумовою здійснення кримінального провадження на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, що не залежить від волі потерпілого, є неможливість укладення такої угоди у провадженнях щодо деяких тяжких і особливо тяжких злочинів, оскільки ч. 3 ст. 469 КПК України чітко вказує, що угода про примирення може бути укладена виключно у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості¹ та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Таким чином, міркуючи про передумови виникнення кримінально-процесуальної активності потерпілого, невирішеним окремим питанням постають комунікативні «проблеми» на шляху зародження такої активності, і вони, перш за все, пов'язані з необхідністю напрацювання та врегулювання комунікативно-правового механізму захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Такі комунікативні «проблеми» в процесі – це власне питання, зумовлені відсутністю ефективного процесуального механізму реалізації потерпілим своїх законних прав та інтересів, та атрибути особистісного, психологічного характеру, властиві потерпілому від кримінального правопорушення, що разом стоять на заваді його кримінально-процесуальної активності на тому чи іншому етапі кримінального провадження або й до його початку.

З урахуванням тенденцій освітянської реформи, багаторівневої системи освіти і формуванням магістерських програм долучаємося до думки про те, що нині доцільно в навчальних планах для магістрів передбачити окрему дисципліну «Правнича допомога і захист», яка включала б не тільки правові, але й організаційні, криміналістичні та психологічні аспекти забезпечення професійної правничої допомоги і

¹ Слід вказати на очікування необхідних змін у цій частині внаслідок прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р., що буде введено в дію з 1.01.2020 р. (щодо класифікації злочинів на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі).

захисту [5, с. 130]. Так, наприклад, згідно планів навчального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» на 2018-2019 н. р. цикл професійної підготовки магістрів передбачає такі обов'язкові дисципліни професійного спрямування як «Захист і представництво у кримінальному провадженні», «Адвокатура у системі надання безоплатної правової допомоги», що є важливим та необхідним, на нашу думку, для дослідження й засвоєння відповідної проблематики здобувачами вищої освіти, адже наявність юридичних колізій і прогалин у процесуальному законодавстві, відсутність подекуди системності в реалізації правових позицій і прецедентної практики Європейського суду з прав людини та безумовна актуальність забезпечення захисту прав потерпілого в Україні на сучасному етапі (в т. ч. надання потерпілому безоплатної правової допомоги за рахунок держави, відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, за рахунок Державного бюджету України) вказують саме на це.

Список використаної літератури:

1. Гурджі Ю. О. Забезпечення правової захищеності особи в кримінальному процесі: питання теорія та методологія / Ю. О. Гурджі // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2010. – № 1. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10hyotim.pdf>
2. Тітко І. А. Механізм забезпечення реалізації приватного інтересу у кримінальному процесі / І. А. Тітко // Порівняльно-аналітичне право. – № 3. – 2017. – С. 230-233.
3. Гусаров В. М. Особливості процесуального положення потерпілого при перегляді судових рішень в апеляційному порядку / В. М. Гусаров // Судова та слідча практика в Україні. Випуск 1. – 2016. – С. 78–82.
4. Kodeks postępowania karnego: ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555>
5. Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини / В. М. Тертишник // Правова позиція. – № 2 (19). – 2017. – С. 128-137.

Ключові слова: потерпілий у кримінальному провадженні, кримінальна процесуальна активність, право на процесуальну комунікацію.

Ключевые слова: потерпевший в уголовном производстве, уголовная процессуальная активность, право на процессуальную коммуникацию.

Key words: victim in a criminal proceeding, criminal procedural activity, the right of procedural communication.